

KULTUR OG FOLKEMINDER

WODANS ELLER KRISTI RIDT

Die finnischen und nordischen Varianten des zweiten Merseburgerspruches, eine vergleichende Studie von Reidar Th. Christiansen, F. F. Communications nr. 18, Hamina 1915, 8vo, VI + 218 Sider.

DETTE Arbejde er en ung Normands Doktordisputats, udgivet paa Tysk i Finland paa det finske Videnskabsakademis Bekostning. Den navnkundige Merseburgformel (nedenfor afkortet: Msb.) i Haandskrift fra 10de Hundredaar, som Forfatteren iøvrigt forudsætter vi alle kan udenad, og derfor ikke aftrykker, lyder saaledes¹:

Phol ende wodan — fiurun zi holza.
du wart demo balderes folon — sin fuoz birenckit.
thu biguolen sinthgunt. — sunna era swister,
thu biguolen frija. — volla era swister,
thu biguolen wodan — so he wola conda,
sose benrenki — sose bluotrenki — sose lidirenki:
ben zi bena, bluot zi bluoda,
lid zi geliden, sose gelimida sin!

Fra Tyskland, England, Norden og Finland haves en Mængde Variationer med bibelske Navne. Fra Danmark f. Eks. saaledes (utrykt, Sønderjylland):

Vor Herre Kristus og Jomfru Maria op og ned ad Bjerget red. Vor Herre Kristus hans Hest fik Fod forvred. Stod han af og med sine hellige ti Guds-fingre tog ved og sagde: Ben til Ben, Sen' til Sen', Blod til Blod og Kød til Kød.

Ingen Trylleformel er saa omstridt som den gamle Msb. Paa hver sin Side af dette oldtyske Digt fylker sig de to Hære, den der kæmper for Trylleordenes delvis hedenske Byrd, og den der hævder deres Udspring fra den kristne Tanke- og Billedverden. For den første Hær — i sin Tid slet ikke en Hær, men hele den fornuftige lærde „Menneskehed“ — er Msb. den faste Klippe, det klare Vidnesbyrd om ægte hedensk

¹ (fordansket:) Phol og Wodan fore til Skovs. Da fik Herrens (andre: Balders) Fole sin Fod vrodet. Da galdred Sinthgunt (over den), Sol hendes Søster (?), da galdred Frigg, Fulla hendes Søster (?), da galdred Odin, som han vel kunde, saavel over Benvrid som Blodvrid som Ledvrid: Ben til Ben, Blod til Blod, Led til Led, som om de var limet!

Galder med Frasagn om de gamle Guders Liv. For den anden, lille, men vel stadig voksende Flok er den en enkelt Udartning, en uklar Fremtoning, der maa finde sig i at bedømmes ud fra det overvældende Tal af klart kristelige Frænder. Forfatteren vil nu gøre Rede for Benvid-formlens Historie i kristelig Tid, især dog paa finsk Omraade, og derved tillige søge at kaste Lys over selve Msb. Hans grundige og klare Studie faar for os sin særlige Interesse ved, at han undervejs afhandler danske Varianter.

I Forordet gør Forfatteren os kendt med sit Maal og sin Fremgangsmaade, samt med det Savn, at han af Pladshensyn ikke har kunnet trykke selve Kildematerialet, den vældige Mængde finske Formler, men maa nøjes med Henvisninger, Omtale og Udpluk. (Kun de hidtil utrykte svenske Formler fra Sverig og Finland er meddelt in extenso). — Capitel I refererer de tidligere Drøftelser af selve Msb.: paa den ene Side Linien J. Grimm—Kuhu—Griebenberger o. fl., paa den anden Linien Bugge—Kaarle Krohn etc. Vi føres ind i den tyske Forskning baade i dens Grundighed og i sommes Hang til Dybsindighed (een finder (1895) som Msb.s Grundtanke, at ene Krigsguden kan raade Bod paa den Malheur, som Fredstyrsten kommer ud for, en anden (1899) ser den fremstille „det samlede Forløb af en højnordisk Sommerdag“). Ret kort omtales saa de senere tyske og de engelske Varianter; her er Kristus (og S. Peter) eller andre Hellige overalt de(n) optrædende. — Capitel II tager dernæst de danske, de norske, de rigssvenske og de finlandssvenske Varianter for. Og det lange Capitel III bringer det finsk-ugriske Stof. Her gives først en lille, paa grundigt Litteraturkendskab hvilende Indledning: Oversigt over Finnernes Indsamling og Studium af Trylleformler, samt en motiveret Afvisning af den gamle Teori om de finske Trylleord som Arv fra fjærn Tid, endog finsk-ugrisk Fællestid; Frændefolkene i Nord og Øst enten mangler virkelige Trylleformler eller har indført dem fra Nabofolk; det sidste gælder i Virkeligheden ogsaa Finnerne, hos hvilke de vestlige Former (Svenskernes Gen- og Naboer) er de oprindeligste og bundet i kristne Forestillinger. [I Forbigaaende sagt: Lappernes Sange til Troldtrommen synes desværre aldrig at være blevne optegnede; naar Forfatteren, S. 79 efter Antydninger hos Castrén, stempler dem som blotte „Improvisationer“, er det vel en Smule nemt sagt; og selv Improvisationer turde paa et barbarisk Kulturtrin i høj Grad være formelagtige, bundne til en Tradition]. — Nu gennemgaaes — efter moderne finsk Forsknings Principer, der saavidt gennemførligt ogsaa er fulgt ved det øvrige Stof — de finske Vid-formler „paatværs“, Linie for Linie, saa Udviklingen af hvert enkelt Træk klares, og Sondring mellem oprindeligt og nyttilkommet gennemføres. De afhandles i to Grupper, de vest- og de østfinske; især de sidste opviser en Del Laan fra andre Sange, episke eller magiske. — Endelig vises det, at de estiske Varianter dels er indvandrede fra Finland (væsentlig de metriske), dels er af tysk Byrd (de prosaiske). Hovedlinierne i den finske Udvikling samles; og der frakendes de russiske og lettiske Formler Paa-virkning paa eller fra de finske.

Capitel IV bringer Resultaterne af Forfatterens Vandring med Formlen fra Tyskland over Norden til Finland (foreløbig holdes selve Msb. udenfor). Optrædende Person er i alle Lande gennemgaaende Kristus, være sig ene (England, i Reglen Skandinavien og Østfinland) eller med en Ledsager, gjerne Maria eller Petrus (Tyskland, Vestfinland); Tomandsformen er vel ældst. Kristus enten rider eller gaar; i Tyskland er begge Former gængse, og begge er vel lige oprindelige (Gaaformen oprindelig brugt, hvor den Lidende er et Menneske, Ridtformen, hvor et Dyr kureres); nordligere er Gaaformen sjælden (s. 197: G D 2, læs: G D zwei mal). Dyret er gjerne Føl (Fole) eller Hest, af og til (Tyskland, Norge, Sverig, Finland) Æsel; i Finland er Hesten som Regel musefarvet, graa el. l., vel et Minde om Æslet. Stedet (eller Maalet) for Færden er overalt gjerne et Bjærg, en Kirke eller en Bro, ikke sjælden en Sten. Hvor det er Dyret der faar Vrid, maa den (de) ridende stige til Jorden og læge; i Finland optræder Maria ikke sjælden her, selv om hun ikke var nævnt før. Saa lyder selve de lægende Tryllecord (denne uepiske Del kendes allerede i Atharva Veda), eller det siges dog, at Benet signes. Meget sjælden omtales frugtesløse Signeforsøg, før den rette (Kristus) tager fat; jfr. nedenfor. — De kristne Varianter viser tilbage til den bibelske Fortælling om Jesu Indtog i Jerusalem. Bjærgtet er vel det i gamle Formler ydede Oliebærg; Kirken mulig den der byggede „mater omnium ecclesiarum“; Broen laa over Kedrons Bæk (nævnt 1 Gang i Finland); Stenen er vel den hvorpaa Kristus hvilede paa Vandringen til Golgata, jfr. dog ogsaa Anstødsstenen og Hovedhjørnestenen; Gaaformen skal bidrøre fra en særlig Udformning af Tanken om Anstødsstenen. — Jerusalem som Rejsens Maal nævnes sjælden, men dog allerede i Trierformlen („Salonium“), der er mindst lige saa gammel som Msb. og helt kristelig, men rigtignok kun delvis er bygget som Msb. og dennes Efterfølgere.

Til sidst vover Forfatteren sig i Lag med selve Msb. Her slutter han sig væsentlig til Krohns (og Mansikkas) Opfattelse. Man har (s. 206) Ret til at gaa ud fra de mange Varianter for at forstaa denne enkelte, som tilmed blandt alle oldtyske Formler er den eneste „hedenske“. Og hvilket hedensk Indhold byder den egentlig paa? Det Indblik i Gudeverdenen den synes at give, stemmer ikke med hvad vi ellers veed om disse Skikkelser; derfor er de „hedenske“ Tolkninger ogsaa saa disparate. I Grunden er kun selve Navnene hedenske; de er vel indsat i kristelige Navnes Sted for at fjerne det forargelige af Formlen, ligesom naar Oden, eller Oden, Tore, Fregga kan findes nævnte i svenske Formler; (Forfatteren kunde vel i samme Sammenhæng nævnt konna og akka o: Skurken eller den Onde og Kællingen, istedetfor Kristus og Maria, i en østfinsk Variant, s. 122). Forfatteren tænker sig nærmest, at den samme gejstlige Mand der skrev Formlen ned (mellem lutter kirkelige Stykker), har lavet Navnene om og endda mulig opdigtet („ersonnen“) nogle af disse; Formlen bærer et lærd Præg. Phol er vel Paulus; Wodan er Kristus (= balder o: Herren); Frija (Frigg) med Følge er Jomfru Maria og dennes „Følge“, maaske Sol (sunna) og Maane, jfr. Hymnerne ave maris stella o. lign. og sml. ogsaa Formlernes tre Maria'er. (Ikke Forfatteren

men Mausikka i Russische Zauberformeln s. 257 vil føre det sidste videre; i russ. Vridformler endes med, at tre Møer plukker Urter og læger Skaden; det er Maria'erne [Marcus 16i] ved Kristi Grav; Msb. udsiger, at ikke de, kun Kristus selv kunde virke „Opvejsning“.

Saa vidt Forfatteren. Her skal tilføjes nogle Bemærkninger dels om danske Varianter, dels om enkelte finske Formler og om selve Msb.

Overfor sine danske Formler viser Forfatteren god lagtagelsessevne. Vist med Rette ytrer han, at de fleste Vridvarianter fra Danmark gennem ret lang Tid maa være litterært overleverede (gennem Sortebøgerne, s. 30), saa nær staar mange hinanden. — Kun 15 Varianter har han nyttet (fra Thiele, Lorenzen, Tang Kristensen); enkelte trykte har han forstaaeligt nok oversat. Føjes hertil de af Anmelderen nu kendte utrykte Varianter, vil vi komme op paa 47 Numre, og Forholdene af og til forrykkes en Smule; Petrus som Jesu Ledsager har Forfatteren kun i 1 Var. (s. 30: G D 2 kæs: G D 12), ellers altid Jesus alene; men Petrus optræder desuden i 2 Varianter, samt Maria i 3 (eller 4) og de tolv Apostle i 1; Forholdet mellem de to Typer bliver da ikke 1 mod 14, men c. 7 mod c. 40. Forf. har kun 2 Varianter med Gang istedetfor Ridt, Gangen findes i mindst 8. — Formlen fra Flensborg „Rødebog“ Aar 1608 burde ikke være sat blandt de tyske Varianter; den er ikke „aus deutschem und dänischem zusammengesetzt“ (s. 20), men dansk, fra regnet et Par Fortryskninger i en enkelt Linie og hele Stavemaaden, der skyldes den velvise Retsskriver; allerede den tyske Udgiver Wolff (hvis Oversættelse ganske vist er forfejlet) har set væsentlig retfærdigt paa Formlen; ligesaa Ebermann, hvis Tolkning Forfatteren med Urette tager Afstand fra: „Wor Herr Jesus nehr a biene radt“ er virkelig: „V. H. J. ner ad Bjerget (bedre: a Bjerre) red“. — Formlen „tres boni fratres“ i „das alte Arzneibuch“ (A M 187, 8vo) er ikke, som Forfatteren s. 34 mener, brugt de homine iracundo; denne Overskrift gælder et lille Raad om Apinum i Vin; saa følger tres fratres, uden Overskrift, men bl. a. ved den ledende Kur bestemt angivet som Saarformel.

Bedømmelsen af Forfatterens Forhold til det højnordiske og især det finske Materiale tilfalder de Forskere hvem dette er tilgængeligt. Man faar et almindeligt Indtryk af Grundighed og Omhu. Særlig Interesse (udfra Msb.) har Udviklingen s. 159 fl.: de finske Varianter der omtaler frugtesløs Søgen efter en Hjælper; de findes især i Ingermanland: Gud søgte paa Vejen en kyndig, han fandt ingen, han (eller Maria) maatte saa selv tage fat. Forfatteren vil tænke sig, at her er noget gammelt bevaret; skulde Formen her ikke lægge det nærmere at tænke paa Laan fra det netop i Estland og Ingermanland gængse Motiv „Der søges en Hjælper ell. Kunstner“ (Kantelesangen, Kvadene om Oksen og om Øllet)? Anderledes er det maaske med en enkelt nordfinsk Variant: „Jesus bød Maria at binde; det hjalp ikke, saa gav Jesus sig selv dertil.“ Tilsvarende Passus i anden Form har en utrykt dansk Variant fra Aar 1618: „da segen Christ, da segen kors, da segen sielff S. Maria“ (segene : signede), formelt en forbløffende Parallel til Msb.s tre „thu biguolen“; næsten enslydende har en svensk Variant (meddelt s. 55) „mötte honom

korset — Christi — sjelf St. Maria“, hvor dog „Mødemotivet“ optræder. — Aarsagen til denne Lighed skal ikke drøftes her. Men hvad i det hele Aarsager til Lighed vedrører, forekommer det, at Forfatteren ved Siden af „Bevarelse af det oprindelige“ kunde fremhævet Muligheden af en anden Faktor, nemlig: Nydigtning, være sig ganske selvgroet eller under Paavirkning af den samme Kilde, som mulig oprindelig har skabt Formlen, i dette Tilfælde: Indtogsevangeliet, hvis Lighed med Formlen atter og atter uvilkaarlig kunde gøre sig gældende. Naar saaledes Kristus i nordiske Varianter gaar til Fods, kunde det i hvert Land være „selv-groet“, ud fra de Tilfælde hvor den lidende er et Menneske, ikke et Dyr. Og naar „Æslet“ atter og atter, omend sjælden, dukker op, kunde det være Paavirkning af Indtogsevangeliet, ligesaa mulig „Jerusalem“ i en yngre tysk og en yngre engelsk Formel.

At „Hekseprocesser“ skulde være forekomne i Finland allerede i Middelalderen (s. 69), kan vel næppe paavises? — Skulde det gaadefulde ottulisen om den Hellige i en finsk Formel (s. 132) mulig staa for ottollisen: den (Gud) velbehagelige 3: Jesus?

Endelig selve Msb. Anmelderen kan ikke tænke sig andet end at Forfatteren væsentlig har Ret og vil beholde Ret, hvad enten saa alle Formlens Navne nogensinde lader sig sikkert forklare eller ej. Saalænge Msb., der jo ikke er optegnet i Tysklands hedenske Tid, ikke lader sig knytte til utvivlsomt hedensk „Myte“ e. l., synes de Hedningelærdes Forsvar at blive noget vagt. De vil paa deres Side vel kræve ett af to for at forlade den gamle Skanse, enten at en Dag en latinsk Formel fra 3die Hundredaar graves frem med kristelige Navne, eller dog at man paaviser en Legendeform som hedre end selve Indtogsevangeliet dækker Formlen: Indtoget fortæller jo ikke om noget Ulykestilfælde! Dette Krav turde være lovlig strængt; ingen undrer sig over, at St. Hans-signelsen mod Feber udnytter Daabsevangeliet, skønt dette sidste ikke fortæller, at Kristus ved Neddykningen fik Febergysen, og at St. Hans raabte: Dig ryster den hede og den kolde. Den lidende Menneskehed krævede paa sin Vis, at Kristus maatte være „prøvet i alle Ting“.

Forfatterens Indtryk, at Msb. bærer et „lærd“ Præg, kan vel højst, og endda knebent, gælde for selve Navnene (det omstridte Stoff). Hvis Phol er Paulus, har vi her en folkelig Udtale; biguolen, der sikkert maa være Ental med enklitisk Pronominalobjekt, ser dagligdags ud; og skulde Kauffmann have Ret i, at „Sunna era swister“ etc. er „Solens Søster“ (hvad Forfatteren dog forkaster), øges dette Indtryk. Skriveren har vel snarest givet Formlen, som han hørte den, og Navnene skyldes da „mundtlig“, maaske lavgejstlig, Virksomhed.

Men dette ligger i det dunkle. De kristelige Varianters lange Række er, takket være Forfatteren, ført frem i den klare Dag; og smukt og behænde har han — for at tale med den danske Formel af 1618 — föjet

blod till blod, are till are,
hieltt och holden som dett tillforn var.

Sora, Juli 1916.

F. Ohrt.